SZÍNEK ÉS SZANATÓRIUMOK

Dr. Molnár F. Tamás[a,b]
[a]*PTE ÁOK Orvosi Készségfejlesztő és Innovációs Központ Műveleti Medicina Csoport, Pécs*
[b]*Petz Aladár Egyetemi Oktató Kórház, Sebészeti Tanszék (PTE ÁOK)*
Szt. Sebestyén Mellkassebészeti Részleg, Győr

Elbúcsúzunk 2024-től; és álmélkodva látjuk, hogy immár negyedszázada a Krisztus születése utáni harmadik évezredben vagyunk. Visszatekintve erre a történeti horizontra, bátran állíthatjuk, hogy izgalmas idők vannak mögöttünk. (E bátorságra ma a közbeszéd is buzdít: a legképtelenebb helyzetekben, egészen valószerűtlen alakok biztatnak: „mondja, tegye bátran". A szorongásellenesség járványa elején, az első bolti eladó áldozataként még szabadkoztam, nem félek, köszönöm a biztatást. Hiába, mert jött a protokoll szerinti kötelező kérdés (úgy látszik nemcsak a medicinát sújtja a keretekbe zárt gondolkodás modern ármánya): miben segíthetek? Rajtam már nem lehet, drágám; igyekeztem elütni a dolog élét; aztán már csak annyit, aggódva: „úgy néz ki, bajban vagyok?" Mostanában inkább már csak behúzom a nyakam és gyáván megfutamodok, mielőtt tényleg nekiáll segíteni.

Szofja Kovalevszkaja (1850–1899)

Álmomban emberméretű T-helper sejtek vettek körül az Amega szerkesztőségében, és amikor felébredtem, Klió, a történelem múzsája jött a segítségemre. Az alábbi, tüdőgyógyászati történetekkel ajándékozott meg, amelyeket most, hogy elbúcsúzom erre az évre, adventi-karácsonyi meglepetésként nyújtok át Önöknek.

1. kérdés:
A pneumonia számos történeti alak sorsvonalát akasztotta meg. A névsorban van egy kakukktojás. Vajon ki lehet a kedves idegen?
a. Janus Pannonius
b. John McCrae
c. I. Ferenc József
d. Liszt Ferenc
e. Szofja Kovalevszkaja

Akasztják a hóhért, lyukas a suszter cipője: az orvos sem menekülhet a tüdőgyulladás elől. Egy múlt század eleji, képzeletbeli amerikai kisváros temetőjében a sírfeliratokból állnak össze a sorsok. A rovatvezető egyik kedvence ez a poéma:

Meyers doktor
Senki más, talán csak Hill doki
tett még annyit a városért, mint én.
És aki gyenge volt, rokkant, bajba került
vagy nem tudott fizetni, mind eljött hozzám.

Én voltam a jólelkű, aranyos Meyers doktor.
Egészséges. És boldog. Meglehetős vagyonnal.
Hozzámillő társsal. Gyermekeim felnőttek,
megházasodtak, mindből lett valaki.
És akkor egy éjjel a költőnő, Minerva,
odajött a bajával, zokogott
én megpróbáltam segíteni – meghalt –
perbe fogtak, kiírtak a lapokba,
feleségemet sírba vitte a bánat –
velem végzett a tüdőgyulladás.

2. kérdés:
Vajon ki írta és mi a címe ennek a kötetnek?
a. Edgar Lee Masters: Spoon River Anthology (Spoon River-i holtak)
b. Dsida Jenő: Temetőben
c. Áprily Lajos: Tavasz a házsongárdi temetőben
d. Tóth Árpád: Este a temetőben

A színek szerelmesei a tüdőgyulladásra a lángoló vörös vagy a fehér árnyalatait alkalmaznák. A színszimbolizmus utat talált a közbeszédben is. A felsorolt négy „színes" halál között van egy, mely nem ment át a közbeszédbe: annak nincs párja. Melyik az? Az egyik kérdés tehát, hogy melyik szín melyik betegséghez tartozik, a másik pedig, hogy melyik szín kötődik a jelen írás vezérfonalához, a tüdőgyulladáshoz.

3. kérdés:
Párosítsa össze az alábbi elnevezéseket a kórképekkel.

a. fekete halál	1. tuberkulózis
b. fehér halál	2. pestis
c. kék halál	3. kolera
d. vörös halál	

Színek mellett más jelzők, határozószók is kerülnek a halál, a betegségek és így a pneumonia elé is. Némelyek költőiek, mások még titokzatosabbak. Ilyen különös kifejezés a „sétáló tüdőgyulladás"; a walking pneumonia. Japánban baljós rendszerességgel regisztrálják, nagyjából ötévente jelentkezik. Az idei számok még riasztóbbak, a korábbiakhoz képest tízszeres betegszámot várnak.

4. kérdés:
Honnan kapta a nevét ez a tüdőgyulladás?

Dsida Jenő (1907–1938)

a. erdőben, szabad levegőn sétálva lehet leginkább megkapni
b. Dr. Johnnie Walker (Sétáló János) brit mikrobiológus, Alexander Fleming munkatársa azonosította először; a magyar neve tipikus leiterjakab
c. hosszú inkubációs idejű (azaz sokáig lappang, hagyja sétálni az áldozatát), és általában a tünetei is szerények
d. az alveoláris tér mozgó, úgynevezett sétáló sejtjeinek elsődleges gyulladása

Tüdőgyulladás, mycobacteriumok: elkerülhetetlenül a szanatóriumok világában vagyunk. A betegség és a klímakúra helyszíne kedvelt irodalmi és film helyszín.

5. kérdés:
Az alábbi alkotások közül egyiknek a főhőse nem jut el a szanatóriumba. Melyik ez az alkotás?
a. Thomas Mann: Varázshegy
b. Sommerset Maugham: Szanatórium
c. Gárdonyi Géza: Ki-ki a párjával
d. Olga Tokarczuk: Empsion (Empusza, vagy saját fordításomban: A völgyi vérszívó boszorkányok)
e. Paolo Sorrentino: Ifjúság (2015)

MEGOLDÁSOK

1. válasz:

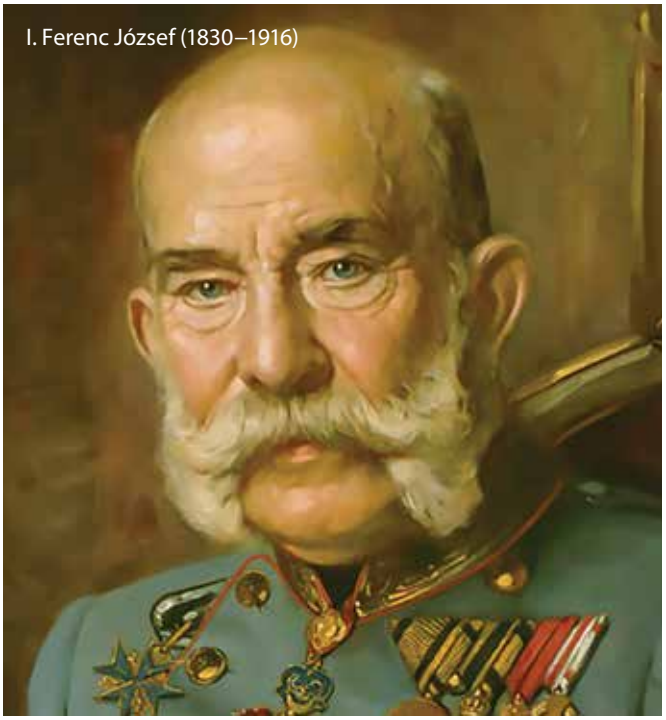
c. A kivétel I. Ferenc József, akivel elaggás végzett. Mindenki más pneumonia áldozata lett. Janus Pannoniust menekülés közben érte utol (Midőn beteg volt a táborban…). John McCrae, a Flandria földjén szerzője, orvoskollégánk, 1918-ban esett áldozatául; meglehet a H1N1 (spanyolnátha) szövődményeként. Liszt Ferenc halálát is tüdőgyulladás okozta, akárcsak a nagyszerű (és gyönyörű) XIX. századi orosz matematikusnő, Szofja Kovalevszkaja karrierjét is ez törte meg 41 éves korában (Kate Kitagawa és Timothy Revell: A számok titkos élete. Corvina, 2024; 212.).

2. válasz:

a. Edgar Lee Masters: Spoon River Anthology (Spoon River-i holtak). Magyarul részletek jelentek meg a két kötetből Gergely Ágnes fordításában (Európa Könyvkiadó, 2010; az idézett vers a 27. oldalon található). Nem tudok ellenállni a csábításnak, hogy legalább a versben megidézett Hill doki sírfeliratát ne osszam meg az olvasókkal (ugyanott 34. oldal). A kultúrorvostani kurzusomon (Medical Humanities) mindkettejük sorsával behatóan foglalkozunk (PTE ÁOK, Pécs).

Edgar Lee Masters (1868–1950)

I. Ferenc József (1830–1916)

Hill doki

Éjjel-nappal az utcán
föl-alá, amarra, erre,
hosszú éjszakai órákon át csak a lázas szegények –
tudjátok-e, miért?
Gyűlölt a feleségem, elzüllött a fiam.
Kifordult belőlem a szeretet, rázúdult az emberekre.
És jó volt látni, hogy ömlik a temetésemre a nép,
a füvön át,
hallani a zúgásból, hogy szánnak és szeretnek.
De édes Istenem, a lelkem belerendült,
alig bírt az új lét korlátjában megfogódzni,
mikor láttam, hogy Em Stanton a sírnál
a tölgy mögött
bujkál, ott bujkál a bánatával!

3. válasz:

Az elnevezések és a kórképek párosításai

a-2. fekete halál – pestis

b-1. fehér halál – tuberkulózis

c-3. kék halál – kolera

A covid-19 kapcsán anekdotikusan emlegették a „blue death" képét, ám ennek írásos nyoma nincs. Annál érdekesebb, hogy a pandemia halálozási mutatói a republikánus és a demokrata államokban – színeik szerint vörös vs. kék – az utóbbiak javára akár 30%-kal is kedvezőbbek voltak. Az oltásellenesség, a maszkviselés ta-

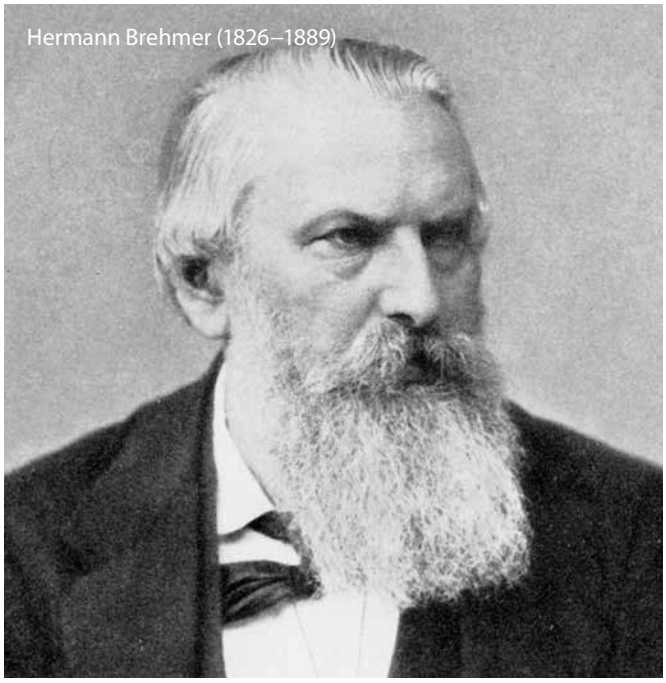

Mycoplasma pneumoniae

gadása, a tudománnyal szembeni politikai dacreakciók eredménye statisztikailag így nyilvánult meg. Szégyenében talán némely számítógép képernyője is meghalt – melynek, mint köztudott, szintúgy kék halál a neve.
A vörös halál a közbeszédben nem kötődik egyik közismert pusztító betegséghez sem. Ez Edgar Allan Poe novellája: a Vörös Halál álarca (The Masque of the Red Death). A rémtörténetben ugyan pestisnek nevezi az író, de a leírás valamiféle haemorrhagiás láznak felelne meg. A mű a rettenetre és nem a klinikai pontosságra van kihegyezve; amivel nincs is semmi baj.

4. válasz:
c. A betegségnek Mycoplasma pneumonia a becsületes polgári neve. Gyermekek és fiatalok között magas prevalenciájú kórforma. Az esetek zöme könnyű lefolyású, ám asztmásoknál, cisztás fibrózis esetén, gyulladásos kórformák (szív, vese) kíséretében halálos kimenetel is előfordul. Súlyos szövődmény az encephalitis. Gyógyszerei, a kinolonok és a tetraciklinek mellékhatással terhesek. Az antibiotikum-rezisztens variánsok Kína egyes részein az elég kétségbeejtő 90%-ot is elérik.

5. válasz:
c. A helyes válasz Gárdonyi Géza Ki-ki a párjával című regénye, amit a magyar Varázshegynek is nevezhetnénk. A főhős – dr. Sípos Csaba – a falusi levegőben reménykedik – s majd ha megerősödik, szanatóriumba megy… Thomas Mann és Sommerset Maugham regényei közismertek, magukért beszélnek. Paolo Sorrentino filmjének színhelye a Thomas Mann által halhatatlanná tett davosi szanatórium.
Olga Tokarczuk, a Nobel-díjas lengyel írónő (2018) Emposion című (rém)regénye – Poe novellájának távoli rokona – 2022-ben született, ma angol és német fordításban olvasható (Emposion); remélhetően előbb-utóbb magyarítója is akad. A címadó empusza vagy empuszák – a görög mitológia riasztó alvilági démona(i) (‚betolakodó'-k), Hekaté kísérője; nem valami ígéretes társaság. Így hívták a görög színjátékok vérszopó, groteszk lidércét is. Felénk vámpírként ismeretes, Bram Stoker Drakula regénye tette halhatatlanná; a filmvilág Lugosi Béla alakításában ismerhette meg. Miután a vámpír egyszer és szerfelett udvariasan koppant, ezért az ilyen jelzésre ne nyissunk ajtót. Van hogy szép leány alakját ölti, de szamárfara és bronz saruja elárulja. Emberhúson él, az elcsábított férfiak vérét, életerejét szívja ki. (Empuszának nevezték a kikapós asszonyokat is.) Egy szó, mint száz, nem kedves jelenségek; Olga Tokarczuk karakteresen feminista regénye még egyet csavar a történeten.
A helyszín ráadásul a sziléziai Görbersdorf, a szanatóriumi mozgalom origója, a térképen Sokolowsko néven

Paolo Sorrentino (1970–)

Hermann Brehmer (1826–1889)

Edward Trudeau (1848–1915)

szerepel, Boroszlótól nem messze. Az ős-szanatórium alapítója Hermann Brehmer doktor, aki eredetileg a breslau-i egyetemen (ma Wroclaw) tanult matematikát és természettudományokat 1847 és 1850 között. Innen Berlinbe ment, ahol már orvostudományt hallgatott. 1853-ban tuberkulózist diagnosztizáltak nála, amit a Himalájához való elzarándoklással kívánt meggyógyítani. Különösképpen sikerrel járt, és a következő évben már visszatért Berlinbe. Orvosi tanulmányait lezáró diplomamunkája címe: A tuberkulózis gyógyítható betegség. Orvosként Görbersdorfban telepedett le, és létrehozta a szerényen magáról elnevezett: Brehmersche Heilanstalt für Lungenkranke nevű intézményt. A magashegyi levegőt sok mozgással, fehérjedús étrenddel, fizioterápiával egészítette ki. Hamarosan már 300 ágy felett rendelkezett, és számos gyógyult betegről számolhatott be. Ott is halt meg; a munkát egy korábbi betege, Peter Dettweiler (1837–1904) folytatta, aki 1876-ban saját szanatóriumot hozott létre (Heilanstalt Falkenberg in Hessen). Mesterével ellentétben az ágynyugalmat tartotta a legfontosabbnak. Eredményei azt bizonyítják, amit napjainkban mi is oly gyakran látunk: ha egy betegség meg akar gyógyulni, az meg is fog gyógyulni. Európában gomba módra szaporodtak a szanatóriumok – köztük Davos – az Újvilágban pedig Edward Trudeau doktor lett a kezelési modalitás pápája (New York, 1880). (McCarthy: The key to the sanatoria. *J Royal Soc Medicine* 2001; 94(8): 413-417.) ■